

самостоятельно анализировать, обобщать, оценивать результаты культуротворческой деятельности с позиции эстетического содержания, выявляют уровень использования эстетических ценностей студентами в процессе культуротворческой деятельности, который определяется их интересами, ориентациями и потребностями, умением воспринимать, оценивать и интерпретировать.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, культуротворческая деятельность, эстетическое развитие, эстетический опыт.

Korolyova I.I.

ORGANIZATION OF AESTHETIC EDUCATION OF UNIVERSITY STUDENTS
IN THE CULTURAL ACTIVITY: THEORY AND METHODS

The article presents methods of aesthetic education in the process of cultural activity that ensures the formation of students' ability to use the aesthetic values actively in communication, cognition and creativity. The presented methods are based on the use of tasks that influence on the development of students' aesthetic activity, develop their abilities to analyze, synthesize, evaluate the results of cultural activity, the standpoint of aesthetic content, indicate the level of use of aesthetic values in the students' cultural activity, which was determined by their interests, orientations and needs, the ability to perceive, assess and interpret. It is important to stimulate students' creative aesthetic activity in cultural activity.

The tasks of reproductive-creative and creative nature are aimed at preparation of students for aestheticization of cultural and educational space of higher education. Educational and aesthetic content of educational work characterizes the efficiency of the educational system that will let the future teachers engage students in direct participation in the development of beauty taking into account the peculiarities of the forms of cultural activity. Educational activities are aimed at active formation of the students' skills in communicative aesthetic relations and activities, enrichment of ideas and concepts of beauty in critical environments: subject-natural, social, and artistic. Aesthetic influence is aimed at the activity of students in communication and creativity.

Key words: aesthetic education, cultural activity, aesthetic development, aesthetic experience.

УДК 373:37.017

Кушнір Ю.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

У статті розкриваються особливості етнічної ідентичності учнів різних вікових категорій. У процесі порівняльного дослідження підтверджуються думки попередніх дослідників щодо формування етнічної ідентичності, яка проходить низку етапів, що співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини. Визначаються умовні вікові групи щодо формування етнічної ідентичності дітей. Вказується, що саме вікові відмінності викликають основні труднощі у вихованні етнічно коректної самосвідомості. Вказується на необхідність стабілізації етнічної ідентичності через комплексний підхід психологічного супроводу, орієнтований на всіх учасників навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі.

Ключові слова: етнічна ідентичність, етнонаціональні уявлення, полікультурне середовище, дитячий вік.

Виховання в школі передбачає залучення старшокласників до загальнолюдської культури, до національної та міжетнічної культури, самореалізацію в ній, допомагає вирішити головне завдання навчально-виховного процесу – сприяти становленню особистості. Формування етнічної ідентичності – це питання національного виховання. Серед сучасних досліджень щодо національного виховання однією з центральних

* © Кушнір Ю.В.*

проблем є питання про закономірність динаміки етнічної ідентичності, а також вікове становлення та розвиток етнічної ідентичності.

Більшість сучасних досліджень, присвячених проблемам етнічної ідентичності, виконані в галузі психології, соціології та політології і часто мають досить вузький, спеціальний або прикладний характер. Так, аналіз сучасних наукових досліджень Е. Гелнера [1], Е. Сміта [12], Г. Касьянова [4], О. Нельги [9] та ін. дає підстави стверджувати, що у процесі становлення в Україні загальнодержавної політичної нації, яка за своїм складом є міжетнічним феноменом, прогресивним явищем є націоналізм, оскільки цей світоглядний принцип обстоює право на спільну державність усіх етносів українського народу. У роботах Т. Стефаненко [13], В. Хотинець [15] акцентовано увагу на проблемах становлення етнічної ідентичності, її трансформації в пострадянський період, соціально-етнічних взаємин та етнічної толерантності.

Серед українських науковців, які наголошують на об'єктивних чинниках виникнення та розвитку ідентичності, можна виокремити І. Кресіну [5], Л. Нагорну [8], В. Євтуха [2], О. Майбороди [6], М. Обушного [10], Ю. Римаренко [11] та ін.

Складність вирішення питання національного виховання, а саме розуміння, як саме формується ідентичність в учнів, пов'язана з необхідністю врахування вікових особливостей старших школярів і впливу специфіки виховної діяльності.

Метою нашої статті є виявлення особливостей етнічної ідентичності учнів різних вікових категорій.

Найвагоміший внесок у розвиток ідентичності з точки зору її структурних характеристик належить Е. Еріксону [17]. Поняття ідентичності збігається у нього з поняттям постійного, розвитку «Я», який не припиняється. Дослідник говорить про те, що ідентичність як складне особисте утворення має багаторівневу систему. Це пов'язано з трьома рівнями аналізу людської природи: індивід (ідентичність трактується як уява людини про незмінність свого обліку), особистість (відчуття людиною своєї неповторності, унікальності свого життєвого досвіду), соціальне (внутрішня солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами і стандартами). Згідно з Е. Еріксоном, процес розвитку ідентичності продовжується все життя і не є лінійним. Подібна уява про структуру ідентичності, де вона має розподіл на персональну та соціальну, присутня в більшості праць.

Дослідження В. Мухіної [7] показали, що розвиток етнічної ідентичності залежить від сформованих умов міжетнічної взаємодії та характеру міжетнічних відносин. У ситуації соціальної кризи складаються негативні міжетнічні відносини, тривожність, напруження, проявляються маргінальні риси особистості. В умовах цілеспрямованої творчої діяльності формуються позитивні міжетнічні відносини.

Російський філософ і етнопсихолог Г. Шпет [16] розглядав етнічну ідентичність як переживання своєї схожості з однією етнічною спільнотою і відлучення від інших.

Поняття «етнічна ідентичність» широко використовується представниками різних теоретичних напрямків і тому існує досить широкий спектр її визначень. Етнічна ідентичність вважається складовою частиною соціальної ідентичності, яка виникає в результаті порівняння свого етносу з іншими. Проблема методологічного визначення етнічної ідентичності для сучасного суспільства – це передусім результат соціально-когнітивного процесу відчуття себе представником етносу, ступінь ототожнення себе з ним й уособлення від інших етносів.

У процесі свого формування етнічна ідентичність проходить низку етапів, які співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини. Одну з перших концепцій розвитку в дитини відчуття приналежності до національної групи пропонував Ж. Піаже [3], який виділяв три етапи у формуванні етнічної ідентичності:

1) у 6-7 років дитина здобуває перші - фрагментарні й несистематичні - знання про свою етнічну приналежність. У цьому віці найбільш значущими для неї є сім'я та безпосереднє соціальне оточення, а не країна й етнічна група;

2) у 8-9 років дитина вже чітко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою, висуває підстави ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідну мову. Виникають національні почуття;

3) у молодшому підлітковому віці (10-11 років) етнічна ідентичність формується в повному обсязі, як особливості різних народів дитина відзначає унікальність історії, специфіку традиційної побутової культури.

Суперечки про те, у якому віці діти починають відчувати ті чи інші конкретні якості своєї схожості з членом однієї з етнічних груп та відмінність від інших, не мають смислу, бо на розвиток цього процесу великий вплив має соціальний контекст.

Підтвердженням цьому постає дослідження Ю. Фоміної [14], яка робить висновок, що на кожному з вікових етапів категорія національності займає важливе місце в оцінці дитиною свого оточення: якщо в дошкільному віці вона з'являється епізодично, то починаючи з молодшого шкільного віку вона міцно входить до категорії оцінювання, яку використовує дитина, а в підлітковому віці має місце найбільш чіткий поділ випробовуваних на групи відповідно до етнічних поглядів.

Опираючись на теоретичний аналіз і практичну значущість цього питання, було проведене дослідження серед учнів різних вікових категорій, які навчаються у 4-му, 6-му та 9-му класах. Дослідження мало порівняльний характер. Вибіркова сукупність складала 78 осіб, які навчаються в українських класах. Як показує результат аналізу методики переліку приписуваних якостей, учні всіх класів, які брали участь у дослідженні, однаково позитивно, навіть дуже позитивно, сприймають свою національність. Учні кожного класу більш схильні до позитивного сприйняття свого етносу, і різниця між ними не відчувається. Однак при статистичному порівнянні виникає така ситуація: учні четвертого класу порівняно з шостим є більш позитивно настроєні, ніж дев'ятикласники, але різниця між учнями 6-го та 9-го класів не настільки значна.

Пояснити таке становище важко. Для цього треба провести або додатковий якісний аналіз, або спробувати звернути увагу на можливий додатковий фактор, вплив якого не було враховано в цьому дослідженні. Наприклад, у четвертому класі ще велике значення має педагогічне цілеспрямоване стимулювання позитивного ставлення до своєї національності. Поступово відбувається послаблення цього впливу, а у зв'язку з тим, що в учнів після переходу до другого ступеня шкільного навчання та з виникненням різних точок зору, які мають уже різні викладачі, а не однієї, як це було в попередніх класах, зникає можливість підпорядковуватися одній думці одного вчителя.

У дев'ятому ж класі підключаються інші механізми, які мають вплив на особистість дитини. Насамперед це вікові зміни, пов'язані з бажанням, з одного боку, визначитися, а з другого – уособлювати себе з якоюсь важливою для підлітка групою. Такий приклад є лише припущенням, яке вимагає, як уже було сказано, перевірки.

У цілому слід указати на те, що виділення негативних якостей занадто нечітке, а в дев'ятому класі повністю відсутнє. Це дає змогу говорити про досить значну культурну спрямованість на прикрашення у цьому віці своєї національності або схильність ідентифікувати себе тільки з позитивного боку, навіть якщо мова йде про етнічну приналежність. Можна спробувати пояснити таку тенденцію юнацьким максималізмом, хоча він має виразний однополюсний характер – максимальний позитив.

Характерним показником сприйняття етнічної та національної ідентичності учнями став самоопис (методика «Хто Я?»). Пропоновані групи категорій у різних класах мають досить різні ступені виразності. Якщо за категорією «національність» у всіх класах зберігається високий ранг, навіть до 9-го класу він займає вже перше місце

порівняно з іншими, то така характерна з точки зору її значущості для Донецького регіону характеристика, як «житель Донецької області», послідовно зростає, і в старших класах займає друге після національності місце. Що ж до визначення учнями себе громадянами суверенної держави або слов'янами та європейцями, то ці категорії стабільно розглядаються як незначні.

Можливо це викликано тим, що на сучасному етапі розвитку процесу глобалізації подібні категорії ще не зайняли в свідомості мешканців України важливого місця. Тому під час шкільної підготовки дітей такі категорії значно поступаються більш актуальним відповідно для України та Донбасу поняттям «національність» і «житель Донбасу».

Цікава картина вимальовується при самоопису самих себе: у 4-му класі 55 % респондентів відчувають, що вони, по-перше, – українці, тоді як у 9-му – лише 22 %. Останні вважають себе перш за все учнями (73 %). Серед дев'ятикласників 47 % вважають, що вони є членами етнічної групи, і лише по-друге – учні. Розуміння своєї етнічної ідентичності як українця у респондентів 6-го класу, які брали участь у дослідженні, у самоописі займає лише третє місце.

Більшість респондентів вільно володіють рідною (українською) мовою, розмовляють і пишуть, але серед учнів 6-го та 9-го класів, прослідковується небажання спілкуватися рідною мовою з батьками вдома, й особливо – з друзями та оточенням. Чого не можна сказати про учнів 4-го класу, які виявляють бажання вчитися та спілкуватися українською мовою; вважають за потрібне знати та вчити культуру та історію свого народу.

При описі якостей, якими володіє українець, респонденти всіх вікових категорій одногласно вказали на наявність у нього доброти, щедрості, волелюбності та працьовитості. Розбіжності виникли лише у визначенні негативних якостей: учні шостого та дев'ятого класів вказали на хитрість і жорсткість щодо інших. Учні четвертого класу не виявили ініціативності у визначенні негативних якостей людей своєї етнічної групи.

Ураховуючи результати дослідження, можна використати у практичній діяльності три умовні вікові групи етнічної ідентичності дітей, які були запропоновані сучасними дослідниками [14]: група з етнонаціональною амбівалентністю свідомості (це діти 4-го та 6-го класу), група з етнотериторіальною перехідністю свідомості (це учні 6-го класу), група з етнонаціональною та територіальною спрямованістю свідомості (учні 9-го класу).

Для стабілізації етнічної ідентичності необхідний комплексний підхід психологічного супроводу, орієнтований на всіх учасників навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі: групові та індивідуальні консультації для педагогів і батьків, урочні і позаурочні форми психокорекційного впливу на корекцію етнічної ідентичності.

Таким чином, виявлені особливості етнічної ідентичності в дітей різних вікових категорій допоможуть більш вагомо оцінити значущість питань збереження самобутності етнічної групи, проинятися думками про свою національність, більш свідомо співвідносити себе з нею, раціоналізувати проблеми взаємозв'язку національного виховання та розвитку відчуття себе представником своєї етнічної групи. Також високою є ймовірність того, що саме ці вікові відмінності викликають основні труднощі у вихованні етнічно коректної самосвідомості, на які вказують у своїх дослідженнях відомі вітчизняні та іноземні автори. Прослідкувавши динаміку розвитку та становлення етнічної ідентичності у дітей, які навчаються у спеціалізованій українській школі, отримуємо можливість аналізувати цей феномен і надати подальші рекомендації (учням, вчителям і батькам), які дадуть змогу поширювати та розповсюджувати знання і любов до своєї нації та Батьківщини.

Загальнонаукова спрямованість піднятої проблеми має велику значущість і на регіональному рівні, бо вирішення питань про формування національної самосвідомості населення країни та при цьому збереження етнічної та культурної різноманітності тісно пов'язано з питаннями виховання дітей в окремих школах населених пунктів та регіонів України.

Література:

1. Гелнер Е. Нації та націоналізм; націоналізм / Е. Гелнер. – К. : Таксон, 2003. – 300 с.
2. Євтух В. Етнонаціональна структура українського суспільства / В. Євтух. – К. : Наукова думка, 2004. – 344 с.
3. Картунов О. В. Вступ до етнополітології : [наук.-навч. посіб.] / О. В. Картунов. – К. : ІЕУПІ, 1999. – 300 с.
4. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму : монографія / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
5. Кресіна І. О. Подвійна етнонаціональна свідомість як феномен поліетичних держав / І. О. Кресіна // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. – 2005. – № 3. – С. 2-5.
6. Майборода О. М. Формування української народності: правда історії і клерикальні вигадки / О. М. Майборода. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1986. – 48 с.
7. Мухина В. С. Этнопсихология: настоящее и будущее / В. С. Мухина // Феноменология развития и бытия личности. – М.; Воронеж, 1999. – С. 443.
8. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
9. Нельга О. В. Теорія етносу. Курс лекцій : [навч. посіб.] / О. В. Нельга. – К. : Тандем, 1997. – 368 с.
10. Обушний М. І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування української нації : автореф. дис. д-ра політ. наук: 23.00.05 / М. І. Обушний. – К., 1999. – 34 с.
11. Римаренко Ю. І. Національний розвиток України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К. : Юрінком, 1995. – 272 с.
12. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. / Е. Сміт. – К. : «К.І.С.», 2004. – 170 с.
13. Стефаненко Т. Г. Социальная и этническая идентичность / Т. Г. Стефаненко // Идентичность : [хрестоматія] / [Сост. Л. Б. Шнейдер]. – М. : Изд-во МПСИ ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. – С. 196-220.
14. Фомина Ю. И. Особенности развития этнических представлений в дошкольном, младшем школьном и подростковом возрастах : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. псих. наук : 19.00.13 / Ю. И. Фомина. – Тамбов, 2011. – 24 с.
15. Хотинец В. Ю. О содержании и соотношении понятий этническая самоидентификация и этническое самосознание / В. Ю. Хотинец // СОЦІС. 1999. – № 9. – С. 72-80.
16. Шпет Г. Г. Введение в этническую психологию / Г. Г. Шпет. – СПб., 1996. – 155 с.
17. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

Кушнір Ю.В.

**ОСОБЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ
РАЗЛИЧНЫХ ВОЗРАСТНЫХ КАТЕГОРИЙ**

В статье раскрываются особенности этнической идентичности учащихся разных возрастных категорий. В процессе исследования подтверждается утверждение о том, что формирование этнической идентичности проходит ряд этапов, которые соотносятся с этапами психического развития ребенка. В статье рассматривается идея о том, что именно возрастные различия вызывают основные трудности в воспитании этнически корректного самосознания подрастающего поколения. Указывается на необходимость стабилизации этнической идентичности через комплексный подход психологического сопровождения, ориентированный на всех участников учебно-воспитательного процесса в общеобразовательной школе.

Ключевые слова: этническая идентичность, этнонациональные представления, поликультурная среда, возраст.

Kushnir Y.V.

FEATURES OF ETHNIC IDENTITY OF PUPILS OF DIFFERENT AGE GROUPS

The article describes the features of ethnic identity of pupils of different age. Based on the theoretical analysis and practical importance of this problem the survey was conducted among pupils of the 4th, 6th and 9th grades of the Ukrainian school.

During the comparative analysis the previous research statement was confirmed. It proves that the formation of ethnic identity consists of a number of stages, which correspond to the stages of mental development. All pupils who took part in the survey are equally positive, they are positively aware of their nationality. Most respondents are fluent in their native (Ukrainian) language, both spoken and written forms, but there is an evident unwillingness to communicate in their native language with their parents at home, and especially with their friends and others. The author identifies the conventional age groups for the formation of ethnic identity of children. The features of ethnic identity of children of different age groups help to assess a greater significance for the preservation of ethnic identity groups. The pupils relate themselves to their nationality more consciously owing to the relationship of national education and development of their ethnic identity.

The article indicates that age differences cause major problems in bringing up an ethnically proper identity. Moreover, there is a great need in stabilization of ethnic identity through an integrated approach of psychological support, oriented to all members of the educational process in secondary school.

Key words: ethnic identity, ethno-national conceptation, multicultural environment, child's age.

УДК 373.3:172.15

Міма Н.О.*

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ**

Статтю присвячено висвітленню основних позицій щодо організації патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Розглянуто основні завдання патріотичного виховання молодших школярів як пріоритетного напрямку національної системи виховання та визначено різні форми й методи реалізації в навчально-виховному процесі початкової школи. Автор доходить до висновку, що подальшої розробки потребує доопрацювання нового змісту патріотичного виховання, який враховував би культурні особливості різних етносів, що є характерним для будь-якого регіону багатонаціональної України, сучасні форми й методи патріотичного виховання молодших школярів.

Ключові слова: патріотичне виховання, молодші школярі, навчально-виховний процес.

Пріоритетна роль в умовах розбудови української держави належить патріотичному вихованню. Про це свідчать державні документи: Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Указ Президента «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави», «Концепція патріотичного виховання учнівської молоді», Національній доктрині розвитку освіти України.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці різні аспекти патріотичного виховання розробляли І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші. За останні роки ця проблема досліджувалася в дисертаційних роботах Т. Гавлітіної, В. Коваля, О. Коркішко, О. Красовської, П. Оніщука, І. Охріменка, Р. Петронговського, С. Рашидової та інших.

* © Міма Н.О.*